

Samoupravljanje u obrazovnim djelatnostima

Uvjeti i konsekvence

Pavle Novosel

Mogućnost racionalne rasprave

Radi temeljitijeg raspravljanja o pitanjima uvođenja stvarnog samoupravljanja u obrazovne djelatnosti, prvo je, čini se, potrebno odbaciti neke od ukorijenjenih predrasuda koje na tom području sputavaju misao i sprečavaju sagledavanje mogućih promjena i njihovih realnih konsekvencija za različite grupe, društvene procese i institucije. Vjerojatno nije daleko od istine tvrdnja po kojoj su naše debate o samoupravljanju u školstvu, bez obzira na to da li je riječ o akademskim analizama ili skupštinskim »pre-tresanjima«, opterećene tradicionalnim pojmovnim okvirima. U tim debatama najčešće i nema dovoljno zamaha koji bi oslobodio misao do redukcije ove problematike na dimenzije jednog sekulariziranog prostora. Nije stoga čudo da mnoge radikalne ideje ostaju neizrečene a tabui, o kojima je tu zapravo riječ, i nadalje zaštićeni u svojoj nepovredivosti i nepronichnoj sakralnosti.

Među te radikalne ideje koje je teško i pomisliti a kamoli izreći, ide vjerojatno i ona po kojoj bi radnici u obrazovanju, tj. učitelji, nastavnici i profesori, mogli i smjeli samostalno organizirati, odnosno osnivati obrazovne procese, a da pri tome ne bude miješanja ni propisivanja od strane različitih savjeta, zajednica, ministarstava, referada i drugih predstavnika društvenih interesa. Jedna druga, možda još heretičnija zamisao, dopustila bi svakom od zainteresiranih da samostalno »kupuje« onakvo obrazovanje kakvo smatra da mu je potrebno.¹⁾

Stara je, međutim, istina da radikalne zamisli obično izazivaju ekstremističke reakcije. A njih se u ovakvim raspravama treba pod svaku cijenu čuvati. Deklarirajmo stoga odmah u početku našu namjeru da ovu raspravu ne usmjerimo prema dokazivanju kako je potrebno ili čak nužno realizirati nekakav model samoupravljanja koji mi ovdje opisujemo. Umjesto da dokazujemo nužnost određenog modela, mi ćemo se ograničiti na otkrivanje nekih zapreka a potom, još važnije, na temeljito analiziranje konsekvencija do kojih bi primjena modela mogla dovesti. Stvar je onda svih zain-

1) Koliko smo na ovom području ograničeni vrijednosno opterećenim a zapravo iracionalnim sudovima, najbolje pokazuje užas koji u nama izaziva izraz »kupovanje« obrazovanja. Da ne bi bilo nepotrebnih nesporazuma ističemo da ta riječ ovdje ne znači kupovanje diploma, već kupovanje prava na sudjelovanje u obrazovnom nastavnom) procesu.

teresiranih da, procjenjujući sve dobitke i gubitke, odluči što i kako treba dalje činiti radi razvoja samoupravljanja u prosvjeti. Pridržavat ćemo se, dakle, koliko nam to god bude moguće, nepristranog, naučnog načina mišljenja, a taj ćemo stil nastojati da sačuvamo i u daljnjim diskusijama o ovom predmetu.

Samoupravni model u obrazovnim djelatnostima

Nakon tih uvodnih napomena zadržimo se na opisu samoga modela koji nam je pred očima. Dva njegova elementa već smo spomenuli: to su pravo nastavnika da samostalno osnivaju i provode obrazovne djelatnosti i pravo zainteresiranih da kupuju obrazovanje kakvo žele. U biti, to je model koji se već naveliko primjenjuje u privrednim aktivnostima. Poznato je da u privrednim djelatnostima, barem pravno, postoji mogućnost svake grupe radnika da osniva svoje vlastito poduzeće a zatim da u tom poduzeću proizvodi robe za koje smatra da će naći kupce. Paralelno i komplementarno, postoji i pravo svakog potrošača da ponuđene proizvode kupi ili ne, zavisno od vlastitih potreba i želja.

Jedna od spomenutih misaonih zapreka temeljitog razmatranja mogućnosti i konsekvencija uvođenja stvarnog samoupravljanja u prosvjetne djelatnosti sastoji se upravo u tome da se apriorno odbacuje, kao nešto užasno i nezamislivo, svaka, pa makar i isključivo teorijska primjena privrednih modela u obrazovne djelatnosti. Naime, »školstvo je — školstvo« a »privreda — privreda«, pa u tim raznorodnim djelatnostima jednostavno »ne možemo« promatrati stvari na jednak način. A onda, školstvo se brine za odgoj, kulturu i prosvijećenost nacije (sve svete stvari) i ako ga prepustimo slobodnim odlukama proizvođača (nastavnika) ili još gore potrošača (roditelja, učenika, studenata) što će onda biti od naše kulture? Što će biti od naše odgojenosti? Naoko ubitačni argument je onda ovakav: naša prosvijećenost je već i tako na niskom stupnju. Ergo, ne možemo je prepustiti »bilo kome«! Školski programi moraju biti propisani od onih koji najbolje znaju kakva ta prosvijećenost i ta kultura treba da budu.

Jasno je, međutim, da prigovori te vrste, barem dok nisu objektivno analizirani, više počivaju na tradicionalnim shvaćanjima i emotivnim vezanostima, nego na konsekventnom rasuđivanju i naučnom dokazivanju. Naime, ako je školstvo važno, pa se zato ne može prepustiti »bilo kome« (premda bi se moglo i te kako raspravljati o tome jesu li nastavnici baš »bilo tko«), možemo li zato privredu smatrati manje važnom? Činjenica je da »prepuštanje« upravljanja privrednim procesima ljudima koji tamo rade, nerijetko dovodi do niza teškoća i promašaja. Ako je išta sigurno, onda je sigurno to da ljudi u privredi u prosjeku još nisu dosegli stupanj znanja i vještina koji bi im u svakom slučaju osigurali uspjeh. A zar materijalni standard možemo proglasiti manje važnim od kulturnog i prosvjetnog »standarda«, tako da onaj prvi

možemo prepustiti slobodnom odlučivanju proizvođača i potrošača, a ovaj drugi ne možemo? Uostalom, teza po kojoj se neka djelatnost apriorno ne može prepustiti odlučivanju zainteresiranih ljudi očito vuče svoje korijenje iz temeljnog nedemokratskog stava. Usvojimo li takav stav, onda prave diskusije o samoupravljanju i demokratizaciji bilo kojeg područja očividno uopće ne može ni biti.

Ustavni sistem u nas, načelno dopušta da radnici iz neke proizvodne djelatnosti samostalno osnivaju radne organizacije. Čini se da nema nekog pravnog razloga koji bi zabranjivao da taj princip ne primijenimo i na obrazovne djelatnosti. Međutim, praksa koja bi taj princip realizirala ne samo da nije uobičajena (jer gotovo svaka obrazovna organizacija ima svog vanjskog osnivača i po tome nekome »pripada«), nego i svaki pokušaj da se on primijeni, izaziva oštre reakcije pojedinaca i grupa, među kojima ni sami prosvjetni radnici nisu posljednji (vidi slučaj zagrebačke »škole za popravkaše«!). U takvom sistemu »osnivača«, i u takvoj društvenoj klimi, teško je i zamisliti da bi sami prosvjetni radnici na nekoj široj ljestvici osnivali, mijenjali i ukidali različite škole i druge oblike obrazovnih djelatnosti. A zapravo je to prvi uvjet za realizaciju stvarnog samoupravljanja u školstvu. Naime, sve dok pravo osnivanja (i to stvarno pravo) počiva negdje izvan ljudi koji rade na tom području, istinskog samoupravljanja ne može biti. Situacija u kojoj je prosvjeta sada, uvjetuje bitnu sputanost (čitaj: nesamoupravnost) prosvjetnih radnika u njihovoj profesionalnoj aktivnosti.

A kad pogledamo bolje, vidimo da upravo na tom području postoje znatno bolje mogućnosti za samostalno osnivanje obrazovnih organizacija ili samostalno organiziranje različitih pojedinačnih prosvjetnih djelatnosti, nego što je slučaj na drugim područjima rada, gdje se princip već ostvaruje. Za rad u obrazovanju često nije potrebno onoliko kapitalnih investicija koliko je potrebno u mnogim slučajevima privrede. Nastava se može držati i u prostorijama koje toj svrsi nisu bile originalno namijenjene. Učene na različitim strojevima može se, uz nešto umješnosti, provoditi i bez toga da škola odmah kupi te strojeve. To zapravo znači da su mogućnosti relativno elastičnog ponašanja u prosvjeti znatno veće od sličnih mogućnosti na nekim drugim područjima. Odmah stoga opažamo i prvu važnu konsekvencu ostvarenja prava nastavnika da sami organiziraju i osnivaju obrazovne organizacije i djelatnosti: povoljne uvjete za razvoj kompeticije među proizvođačima-nastavnicima. To pak sa svoje strane može dovesti do povećane adaptibilnosti obrazovnih djelatnosti potrebama interesenata. Ovo pak... No o konsekvencama ćemo opširno govoriti kasnije. Zadržimo se za sada na samom modelu i pokušajmo do kraja ocrtati njegove konture.

Dok na području prve osnovne pretpostavke stvarnog samoupravljanja, prava nastavnika da sami osnivaju škole i druge obrazovne djelatnosti, u praksi nije učinjeno gotovo ništa, u pogledu

njegove druge pretpostavke postoje već neki primjeri realizacije. Naime, neka radnička sveučilišta i pojedini obrazovni centri primjenjuju u nekim slučajevima princip samofinanciranja nastave, to znači više ili manje direktno kupovanje prava na sudjelovanje u nastavnom procesu od strane samih polaznika. Naš model zahtijeva da to bude osnovni princip financiranja nastave.²⁾ Ulaganja u nastavu imali bi osigurati ljudi koji žele steći neko obrazovanje za sebe lično ili za svoju djecu. A paralelno s time, učenici i njihovi roditelji, imali bi pravo da traže, odnosno biraju onakve vrste i sadržaje nastave kakve odgovaraju njihovim željama, jednako kao i nastavnike, odnosno nastavničke kolektive za koje im se čini da im mogu pomoći u ostvarivanju tih želja.

Razumije se samo po sebi da bi u tom slučaju bilo neophodno da se sredstva koja se danas oduzimaju roditeljima i drugim građanima za financiranje postojećeg sistema školstva, »vrate« onima koji ih daju. Vjerojatno bi trebalo ukinuti pretežni dio poreza, doprinosa i drugih davanja za školstvo. Isto je tako jasno da bi trebalo osigurati pomoć određenom broju učenika, čiji roditelji nisu u stanju da samostalno financiraju obrazovanje svoje djece. No to su samo kompenzatorne mjere čiji je zadatak da ublaže neke od negativnih konsekvenci primjene ovog modela. O tim će mjerama biti kasnije govora. Bitni princip morao bi međutim biti direktno i samostalno financiranje obrazovanja od strane korisnika a paralelno s time i potpuna financijska samostalnost proizvođača na području obrazovanja, dakle, nastavnika.

Radi još veće jasnoće, istaknimo da bi se u skladu s dosadašnjim elementima modela morao provoditi jedan važan princip: sadržaj nastave, struktura nastavnih planova i programa, pa čak i kriterije uspješnosti određivali bi oni koji su za tu djelatnost neposredno zainteresirani, a to znači sami nastavnici i sami korisnici nastave (uključujući ovamo i roditelje učenika). To znači, ne bi bilo propisivanja programa i kriterija od strane nekih cen-

2) U posljednje vrijeme nastojimo što veći broj privrednih radnih organizacija uključiti u financiranje obrazovnih procesa. Ta ideja zaslužila bi posebnu raspravu, za koju, na žalost, ovdje nemamo dovoljno prostora. Spomenimo samo da interesi pojedinačne privredne radne organizacije ne moraju u pogledu obrazovnog formiranja mladih ljudi biti u skladu sa životnim interesima tih istih mladih ljudi. Privredna radna organizacija može biti zainteresirana da financira što uže obrazovanje učenika, kako bi oni mogli neposredno raditi na konkretnim radnim mjestima za koja se traže novi kadrovi i kako ujedno ne bi mogli tako lako otići iz radne organizacije. Naprotiv, mladim je ljudima u interesu upravo obrnuta stvar: da dobiju takvo obrazovanje koje će ih osposobiti za rad na što širem krugu radnih mjesta i što širem krugu radnih organizacija kao i obrazovanje koje će ih osposobiti za napredovanje na odgovornija radna mjesta. Također, velik broj mladih ljudi (i njihovih roditelja) željet će već sada da pored obrazovanja neposredno za rad (profesionalno obrazovanje), steknu obrazovanje koje će im omogućiti uključivanje u čitav jedan raspon drugih životnih aktivnosti (npr. u kulturna zbivanja, u različite društvene sredine i sl.). Zbog tih bi razloga bilo više u skladu s idejom demokratizacije obrazovanja, kada bi se porodica stavila u takav financijski položaj da može po volji birati vrstu i opseg obrazovanja koji odgovaraju njenim vlastitim težnjama (a ne isključivo potrebama neke privredne organizacije).

traliziranih tijela što očito nije u skladu s pravom ljudi da samostalno odlučuju o pitanjima svoga rada, odnosno pitanjima svoga obrazovanja. Kakvo će obrazovanje biti ponuđeno i kakvo obrazovanje će netko htjeti da financira, postalo bi isključivo stvari zainteresiranih partnera.

Model se, kako vidimo, sastoji iz triju osnovnih elemenata: samostalnog osnivanja i organiziranja obrazovnih procesa (i organizacija) od strane nastavnika, direktnog financiranja vlastitog obrazovanja od strane korisnika i, konačno, prava korisnika da biraju obrazovanje kakvo žele i, konsekventno tome, prava nastavnika da izgrađuju i nude programe za koje misle da će biti interesa.

Analiza konsekvenci

Nema nikakve sumnje da bi realizacija jednog takvog plana značila radikalno mijenjanje položaja, i ne samo položaja, školstva i svih drugih obrazovnih djelatnosti. Njegovom realizacijom vjerojatno bi malo toga ostalo od sadašnjeg školskog »sistema« koji, propisivan odozgo, znači bitno ograničenje za samoupravna prava nastavnika i korisnika obrazovanja. No, dok bi tim modelom, najvjerojatnije, ostvarili maksimum samoupravljanja prosvjetnih radnika koji je u današnjim uvjetima moguć, a naporedo s time postavili i uvjete za relativno samostalno odlučivanje korisnika o svom obrazovanju, pitanje je kakve bi druge posljedice iz toga proizašle. Upravo razmatranje tih posljedica smatramo bitnom stvari, jer nam ono može omogućiti da sagledamo pravo značenje realizacije jedne takve »totalne samoupravne situacije« u školstvu i da donesemo adekvatne odluke.

Analiza konsekvenci neke društvene djelatnosti sama po sebi je težak zadatak. Pored manifestivnih tu su još i latentne funkcije, koje su više ili manje skrivene golom oku. Pored funkcija tu su još i disfunkcije. A uz sve to, temeljitija analiza mora te konsekvence promatrati na različitim razinama i za različite grupe i strukture. Analiza konsekvenci težak je dakle posao već onda kada neka društvena struktura (institucija) postoji. Kada, međutim, takva institucija još nije ni realizirana, onda se u analizi javljaju gotovo nepremostive poteškoće. Osim toga, rizik promašaja silno raste. Pa ipak, želimo li donositi odluke o uvođenju ili neuvođenju neke institucije, takvu analizu, ma koliko bila teška i nesigurna, moramo provesti. Dakako, verifikacijski rigor mora tu biti ostavljen po strani, jer bi uništio svaku mogućnost rasprave. Misao se mora orijentirati na *otkrivanje* onoga što se s većom ili manjom plauzibilnošću može već sada pretpostavljati.

Čini se da bi konsekvence samoupravnog modela u prosvjeti, modela koji smo upravo izložili, trebalo potražiti u nekoliko pravaca. Na prvom mjestu, tu su korisnici obrazovanja, podijeljeni u različite socioekonomske i druge kategorije. Nadalje, tu je pi-

tanje opće razine prosvijećenosti, kulture i odgoja nacije. Tu su i pitanja prosvjetnih radnika, odnosno njihovih interesa i njihova ponašanja. Konačno, treba pogledati i do kakvih posljedica će doći u samim obrazovnim procesima i odnosima koji se u njima ostvaruju.

Konsekvence za korisnike obrazovanja

Pokušajmo se prvo usredotočiti na korisnike obrazovanja. Očito je da uvođenje samoupravnog modela u prosvjetne djelatnosti ne može za sve korisnike imati jednake konsekvence. Čini mi se da bi u tom smislu korisnike trebalo diferencirati barem na dva načina: prema socioekonomskoj pripadnosti i prema veličini naselja u kojem žive.

Iako postoji, apstraktno govoreći, jednako pravo svih zainteresiranih da »kupuju« obrazovanje kakvo žele, ipak su financijske mogućnosti jednih, očito daleko slabije od financijskih mogućnosti drugih. Ljudi u slabije plaćenim zanimanjima sigurno se po svojoj kupovnoj moći neće moći mjeriti s onima koji u tom pogledu stoje bolje. To znači, neki će ljudi biti u stanju kupovati znatno kvalitetnije i opsežnije obrazovanje za svoju djecu od drugih. Budući da bolje obrazovanje može značiti bolje životne izgleda, to jest bolju profesionalnu i društvenu karijeru, posljedica će biti privremeno učvršćenje pa i dalje povećanje razlika među slojevima.

To se isto može reći i za razlike u pogledu obrazovanja do kojih dolazi povodom drugačijih obrazovnih aspiracija pojedinih slojeva. Poznato je da »više« socioekonomske strate redovito posjeduju jače obrazovne »apetite« od nižih strata. Jedan od glavnih prigovora nekima od predlaganih reformi škola drugoga stupnja potječe upravo iz toga izvora: obrazovne aspiracije viših socioekonomskih strata teško se mogu zadovoljiti nekakvim »narodskim« politehničkim školama u kojima od klasičnog obrazovanja gotovo više ništa i nema. No ne radi se samo o razlikama u razini obrazovnih aspiracija, već i o njihovoj drugačijoj usmjerenosti. Niže socioekonomske strate, izgleda, pretežno su usmjerene na stručno i specijalističko obrazovanje. Takvo obrazovanje obećava im uspon na slijedeću stepenicu društvene ljestvice prema kojoj oni teže. Za njih je bitno da škola osigura lakši i unosniji posao. Naprotiv, za više strate, obrazovanje mora osigurati još i lako kretanje u »višim« krugovima. Zato ono mora sadržavati dobru dozu općeg i klasičnog obrazovanja. To se onda racionalizira nekim inherentnim karakteristikama humanističkog obrazovanja.

Sve u svemu, izgleda da će različiti socioekonomski slojevi biti usmjereni na financiranje različitih obrazovnih sadržaja: jedni će gotovo isključivo tražiti pozivno obrazovanje i to na praktičnoj razini, dok će drugi zahtijevati relativno »apstraktno« opće obrazovanje koje razvija sposobnost apstraktnog mišljenja i pruža

pretpostavke za lako ulaženje u više društvene krugove pa time omogućuje zauzimanje komandnih društvenih pozicija. Produbljavaње slojnih razlika mogla bi dakle biti prva konsekvencija uvođenja prikazanog samoupravnog modela u obrazovnim djelatnostima.

No analizu ne treba zaustaviti već na otkriću prvih efekata. Naime, čini se da bi spomenute posljedice došle prvenstveno do izražaja u ranim fazama realizacije samoupravnog modela. U kasnijim fazama, vjerojatno bi se stav pojedinih slojeva prema različitim obrazovnim sadržajima počeo mijenjati. Društveni sloj obično traži one vrednote u kojima osjeća insuficijenciju s obzirom na statusne ciljeve koje sebi postavlja. Ukoliko »niži« slojevi u prvoj fazi primjene samoupravnog modela gotovo posvema ostanu bez općeg obrazovanja, onda će to postati differentia specifica, po kojoj se razlikuju od viših slojeva. A to će prije ili kasnije izazvati kompenzatorne motivacije. Drugim riječima, možemo predvidjeti nešto neočekivano: opća obrazovanost, koja danas ne predstavlja naročito žučeni objekt posjedovanja niti za više a kamoli za niže slojeve, mogla bi dobiti status sredstva društvenog uspona, i tako doživjeti svoju revalorizaciju. Opće bi obrazovanje, u jednoj od kasnijih faza primjene modela (kako brzo, to bi sada bilo teško reći), moglo dobiti znatno povoljniju ocjenu, nego što je ima danas, kada se nediskriminirano pruža svima, bez obzira na to da li postoje odgovarajući afiniteti i motivacije. Gotovo je nepotrebno dodati: upravo u tome nediskriminiranom nametanju možemo tražiti jedan od bitnih razloga za negativne stavove prema općem obrazovanju koji su toliko rasprostranjeni kod naše omladine.

Ukoliko, paralelno s jačanjem motivacije za opće obrazovanje bude rastao i ekonomski potencijal »nižih« strata, a nema razloga da očekujemo nešto drugo, onda će to sve skupa u kasnijim fazama očito dovesti do veće ili manje kompenzacije početno negativnih efekata.

Razmatranje konsekvenci uvođenja samoupravnog modela za korisnike obrazovanja, podijeljene po veličini naselja, ubrzo nas dovodi do zaključka, da bi se i tu razlike koje već postoje, mogle dalje povećati. Već su danas iskusniji i ambiciozniji nastavnici u velikoj mjeri koncentrirani u većim naseljima. Realizacijom predloženog modela, ta bi se tendencija još i pojačala. Manje radišni i manje sposobni nastavnici ne bi se dugo mogli održati u obrazovnim organizacijama koje se u kompetitivnoj situaciji moraju boriti za što bolji kadrovski sastav. A budući da bi kompeticija vjerojatno bila najjača baš u najvećim naseljima, to bi nastupilo postepeno seljenje slabijih nastavnika prema manjim naseljima. Korisnicima obrazovnih usluga iz manjih naselja bile bi dakle, bez obzira na njihove želje i mogućnosti plaćanja, ponuđene slabije obrazovne usluge.

U tom pogledu, čini se, ne bi došlo do znatnijih promjena niti na dugi rok. Mala naselja bi trajno ostala u slabijem položaju a time i korisnici iz takvih naselja hendikepirani. To bi, naravno, dalje pojačalo pritisak u pravcu urbane migracije. Ne treba zaboraviti, da je jedan od važnih razloga zbog kojih ljudi teže u veće gradove upravo rješavanje pitanja obrazovanja djece. Ali urbana migracija je nešto sa čime se u budućnosti i tako mora računati!

Konsekvence za prosvijećenost i odgojenost

Gotovo da bi bilo teško posumnjati da bi se primjenom ovog modela popravili stručni aspekti obrazovanja. No da li bi realizacijom toga modela došlo i do znatnijih promjena u drugim aspektima prosvijećenosti? Na to pitanje izgleda nije moguće odgovoriti na jednostavan način, decidiranim »da« ili »ne«. Shvatimo li tu drugu stranu prosvijećenosti pretežno kao opće obrazovanje i opću kulturu (a ona u prvom redu znači pozitivne stavove prema kulturnim dobrima), onda, kako smo vidjeli, postoji vjerojatnost da će kod nekih slojeva doći do popravljivanja, dok će istovremeno za druge slojeve doći do pogoršanja. Tako bi barem moglo biti u prvim fazama primjene samoupravnog modela. Kasnije bi, čini se, došlo do kompenzatornih kretanja. Pri tome je bitna mogućnost da se opće obrazovanje i kultura pretvori u sredstvo društvene afirmacije, a to znači, u nešto poželjno, nešto što se traži i plaća. Za samo opće obrazovanje i kulturu to zapravo može značiti dobitak, jer dovodi do njihove revalorizacije, a na dulji rok i do njihova novog procvata.

Posve je drugo pitanje poželjnosti situacije u kojoj kultura ima status sredstva. Ako nekoga takva situacija odbija, onda će navedene posljedice smatrati štetnim. No veliko je pitanje da li je u tržišnom društvu, a takva su sva razvijenija suvremena društva, moguće ijednu društvenu djelatnost posve isključiti iz statusa sredstva. Poznato je da u ovakvim društvima rad može postati sam sebi ciljem i izvorom inherentnih zadovoljstava samo u okviru pojedinačne i lične emancipacije a nikako neka opća crta. Takve sudbine izgleda nije pošteđena ni kultura, pogotovu ne ona »viša« za čije je puno konzumiranje potrebno ulaganje priličnih energija. Rješenja pitanja ljudske aktivnosti kao cilja u sebi za razliku od sredstva za nešto drugo, treba tražiti u širim okvirima društvenog razvoja, a ne u granicama primjene jednog ovakvog samoupravnog modela u obrazovanju koji ima sasvim ograničene i parcijalne ciljeve.

U ovom sklopu posebno je pitanje odgoja. U nas pod odgojem najčešće mislimo na stjecanje različitih poželjnih crta ličnosti (npr. marljivosti, poštovanja drugih, poštenja, patriotizma, naprednosti, zainteresiranosti za opće dobro, altruizma i sl.). Nerijetko se smatra da bi baš škola trebala biti jednim od glavnih mehanizama za stjecanje tih crta ličnosti. Stoviše, školu koja ne uspi-

jeva dovoljno djelovati u tom pravcu, lako se proglašava neuspješnom ili promašenom.

Moglo bi se lako pomisliti da će »kupovanje obrazovanja« dovesti do posvemašnjeg odumiranja odgojnih utjecaja koji postoje u sadašnjim školama (uzimamo da takvi utjecaji zbilja postoje), pa zbog toga i do nastanka vrlo neugodne praznine. Govoreći funkcionalistički možemo pomisliti da postoji opasnost izumiranja jedne važne društvene funkcije s područja socijalizacije mladih.

Nama se čini da je ovakvo zaključivanje dvostruko pogrešno. U prvom redu, zaboravlja se da je današnja škola samo jedna od sredina koje vrše odgojni utjecaj na učenike i mladu generaciju uopće. Drugo, zaboravlja se da proces obrazovanja, može, unatoč »trgovačkoj« situaciji zadržati odgojne elemente, bilo da ih roditelji izričito zahtijevaju, bilo da spontano izrastaju iz same situacije obrazovanja. Zadržimo se malo na toj temi.

Očito je da današnja škola nije jedina sredina, pa niti jedina institucija koja oblikuje crte ličnosti mlade generacije. Pored škole tu su još i roditeljski dom, sredstva masovnog komuniciranja (novine, radio, televizija, film, knjige itd.) a onda i primarne grupe same omadine. Štoviše, čini se da škola, po svom odgojnom utjecaju, ustupa prvenstvo nekima od tih pridošlica, osobito televiziji. Ne zove uzalud McLuhan novu generaciju mladih »televizijskom generacijom«.

Nadalje, samoupravna obrazovna djelatnost ne mora isključivati sve elemente odgoja. Za neke od njih mogu biti zainteresirani i roditelji, pa će u tom slučaju moći i postavljati odgovarajuće zahtjeve obrazovnoj organizaciji. Možemo očekivati da će i ovdje doći do diferencijacije među korisnicima (odnosno roditeljima): neki će insistirati na odgojnim utjecajima i biti čak spremni i da posebno plaćaju u to uloženi trud, dok će drugi prema njima biti indiferentni. Ova posljedica je u skladu s konsekvencama koje smo već uočili prilikom raspravljanja o slojnim razlikama. S druge strane, sama situacija u kojoj korisnik (ili njegovi roditelji) plaćaju za obrazovanje, pri čemu su novac mogli potrošiti i na nešto drugo, mora djelovati u smjeru ozbiljnijeg shvaćanja školskog rada, odnosno, govoreći pedagoškim jezikom, u pravcu razvijanja radnih navika. Tako barem jedan elemenat odgoja može biti ne samo sačuvan, nego još i pojačan. Ostatak će sačuvani i drugi elementi odgoja koji proizlaze iz utjecaja cjelokupnog ponašanja nastavnika. Znamo da učenici u nekom broju slučajeva uzimaju nastavnike kao uzore za svoje ponašanje i svoje stavove. Taj se odgojni elemenat neće niti ovdje izgubiti. Konačno, ostatak će i utjecajni elemenat koji sažeto nazivamo sistemom vrednota. Taj se sistem često preuzima na nesvjestan način u obliku nepercipiranih kriterija evaluacije zbivanja. Ukoliko nastavnici budu i dalje imali takav sistem evaluacije (a nema razloga oče-

kivati da ga oni u novoj situaciji neće imati), možemo očekivati da će ga u stanovitoj mjeri preuzimati i učenici.

Vidimo dakle da konsekvence na području odgojnih utjecaja škole i ne moraju biti tako katastrofalne kako bi se u prvi mah moglo pomisliti. No bez sumnje, to područje bi zaslužilo i jednu posebnu raspravu.

Konsekvence za nastavno osoblje

Slično kao kod korisnika i za nastavnike bi primjena samoupravnog modela u prvom redu značila bitno poboljšanje situacije u pravcu jačanja samoupravnosti. Dobiti mogućnost donošenja odluka o tome kakvu će se obrazovnu radnu organizaciju osnovati, o tome kakve će obrazovne programe nuditi, koje će polaznike prihvaćati, kakvu cijenu za to zatražiti — znači bitan napredak u usporedbi s onime što imamo danas. No to istovremeno znači i preuzimanje niz odgovornosti i novih poslova.

Za nastavnika koji bi radio u takvoj novoj situaciji, temeljno pitanje rada ne bi prestalo časom kada je dobio zaposlenje, odnosno kada je u zajednici s nekom grupom nastavnika osnovao određenu obrazovnu organizaciju. O tome kako će, zajedno s drugim nastavnicima, organizirati nastavu, što će ponuditi svojim potencijalnim učenicima, kako će propagirati svoje usluge i, na kraju, o tome kako će njegovi bivši učenici realizirati ciljeve zbog kojih su se uključili u obrazovni proces, zavisit će njegov prihod pa čak i cjelokupna egzistencija obrazovne radne organizacije. A to onda znači da će se stavovi nastavnika i njihova aktivnost na niz pitanja temeljito izmijeniti.

U prvom redu vjerojatno će doći do preokreta u unutarnjim odnosima među samim nastavnicima. Pitanje kvalitete pojedinih članova radne organizacije neće se više moći tako olako zanemarivati. Obrazovna organizacija će stjecati reputaciju prema svom cjelokupnom radu, a o toj reputaciji zavisit će broj korisnika koji će se javiti za sudjelovanje u obrazovnom procesu. Možemo to očekivati svagdje tamo gdje korisnici imaju mogućnosti biranja škole u koju će se upisati (kompetitivna situacija). To znači, većina nastavnika će se interesirati za rad svojih kolega u organizaciji a isto tako će biti zainteresirani za to da aktivnije nego danas sudjeluju u donošenju odluka o primanju novih radnika. Pored kriterija socijalnih veza (koji vjerojatno nikada neće biti moguće sasvim isključiti) morat će pri tome u jačoj mjeri djelovati radni kriterij, zapravo, kvalitete potencijalnih članova kolektiva.

Nastavnici će nadalje vjerojatno postati skloniji da pomnije analiziraju radne zahtjeve koji se postavljaju pred korisnike obrazovanja (učenike), kada stupe u radni odnos, ili pak zahtjeve u pogledu predznanja koje će prema njihovim učenicima imati

neke druge, više škole. O uspjehu bivših učenika zavisi naime reputacija škole. Upravo u ime te reputacije nastavnici će biti prisiljeni da pomnije prate i sve proizvodne novitete na području svoje struke kako bi mogli na vrijeme reagirati u skladu s novonastalim potrebama korisnika.

Postoji također neka vjerojatnost da će mnogi nastavnici zaželjeti da se upute u širi krug predmeta, kako bi mogli pružati nastavne usluge, odnosno ostati u poslu i onda kada za njihovu užu struku ne bude dovoljno interesenata. Nema sumnje da će to predstavljati povećani teret za jedan broj nastavnika od kojih su mnogi do sada mogli, ako su to željeli, da gotovo čitav život eksploatiraju isključivo kapital znanja koji su stekli još u toku studija, odnosno u učiteljskoj školi.

Nadalje, lako je moguće da će se među samim nastavnicima izdiferencirati jedna posebna specijalnost — struka organizatora obrazovnih procesa. Takva se struka uostalom već javlja u obrazovnim organizacijama koje rade po načelu samostalnog financiranja. Kada broj polaznika, a time i prihod kolektiva bude zavisio od aktivne »obrade tržišta« od strane obrazovne organizacije, jedan takav organizator imat će prilično posla. On treba da se brine za upoznavanje potreba i želja korisnika, za analizu mogućnosti zapošljavanja svršenih učenika, za praćenje uspjeha na radu ili u drugim školama a također i za pribavljanje potrebnih nastavnika. Time on popunja jednu očitu prazninu koja će se u novom sistemu zaoštriti zbog toga što su nastavnici pretežno usmjereni prema stručnom i pedagoškom dijelu svoga rada a malo ili nimalo prema tržišnim funkcijama radne organizacije. Stručno-pedagoške probleme vjerojatno bi rješavao kolektiv u cjelini, pa usluge organizatora u tom pogledu ne bi bile potrebne.

Organizator obrazovanja dakako ne može biti netko tko je u organizacionoj shemi postavljen iznad radnog kolektiva nastavnika, kao što je to sada upravitelj ili direktor (unatoč svim lijepim demokratskim željama). Primijetimo još i to da taj organizator čak ni ne mora biti baš nastavnik po struci, iako će morati posjedovati pedagoško i administrativno-školsko znanje, adekvatno njegovu radnom mjestu. Ipak, jasno je da bi se većina organizatora regrutirala upravo iz nastavničke profesije.

Konsekvence za proces obrazovanja

Na kraju, kakve bi konsekvence nastupile za sam proces obrazovanja? Čini se da bi jedna od osnovnih posljedica bila znatno povećanje prilagodljivosti obrazovnih sadržaja i oblika zahtjevima vremena i korisnika. Bez sumnje bi to bila promjena koju bi mnogi dočekali s odobravanjem. Činjenica je da se današnji procesi obrazovanja vrlo sporo i vrlo parcijalno prilagođavaju kako zahtjevima proizvodnja, tako i zahtjevima samih korisnika, posebno na

području stručnog obrazovanja. Otuda onda i pojava da moramo reformirati školstvo svakih par godina. U situaciji u kojoj egzistencija nastavničkog radnog kolektiva, kao kolektiva, direktno ovisi o tome hoće li imati dovoljan broj polaznika — učenika, u situaciji u kojoj postoji konkurencija među obrazovnim organizacijama, veoma je vjerojatno da će se relativno lako i brzo usvajati novi programi a napuštati stari za koje se pokaže da su neadekvatni i da više nemaju »tržišne vrijednosti«.

Izgleda da bi realizacija ovog modela dovela i do potrebe da se djelatnost obrazovne organizacije proširi aktivnošću koja danas u golemoj većini obrazovnih institucija ne postoji: to je aktivnost praćenja uspjeha svršenih učenika, kako u praksi tako i u drugim školama. Jedan od karakterističnih nedostataka sadašnjeg obrazovnog sistema, odnosno sadašnje obrazovne organizacije, jest gotovo potpuna nezainteresiranost za »vanjsku valorizaciju« obrazovne djelatnosti. Ne može se doduše reći da je nastavnicima posve svejedno da li se znanje koje učenici stječu može negdje upotrijebiti ili ne, da li će, dakle, učenik u svojoj narednoj životnoj fazi uz pomoć stečenog znanja »uspjeti« ili ne. No očito je da je interes za tu stranu obrazovnih rezultata danas daleko od onoga kakav bi po svom značenju morao biti. Budući da je to posljedica cjelokupnog položaja škola i čitavog sistema školstva u kojemu prihvodi ni najmanje ne zavise od rezultata rada, to je jasno da su prijedlozi pa i istraživanja koja su išla u pravcu uvođenja jedne takve samokontrole rezultata bila osuđena na propast.³⁾ Škole jednostavno u većini slučajeva nisu u položaju koji bi ih dovoljno zainteresirao za to što će se događati s njihovim polaznicima nakon završetka školovanja i tu nikakva uvjerenja mnogo ne pomažu. U novoj situaciji, taj bi se stav vjerojatno morao radikalno izmijeniti. Posve jasno, aktivnost vanjske valorizacije zahtijeva odgovarajuća znanja kod nastavnika a možda čak i posebne stručnjake pa i posebne organizacije koje bi se bavile samo takvim i sličnim poslovima.

Općenito govoreći, moguće je da bi nova situacija u obrazovanju dovela do potrebe osnivanja stanovitog broja specijaliziranih organizacija koje bi se bavile vanjskim, tržišnim funkcijama obrazovnih organizacija. Umjesto da svaka škola ima svog organizatora koji se bavi ispitivanjem obrazovnih potreba, planiranjem programa, propagandom i praćenjem, mogle bi te poslove za veći broj školskih organizacija na stručan način obavljati specijalizirane ustanove. Pri tome se zaista ne bi radilo ni o kakvoj inspekciji, već o organizacijama koje, poput privrednih zavoda za produktivnost, pružaju, uz odgovarajuću naplatu, usluge zainteresiranim školama. U takvim organizacijama radili bi onda pedagozi, psiholozi, ekonomisti, sociolozi i drugi stručnjaci, specijalizirani za obrazovne procese. Ukoliko bi se obrazovne organizacije našle

3) Vidi o tome u radu P. Novosela »Mladi radnik na radnom mjestu«, izdanje Pedagoškog centra za stručno usavršavanje, Rijeka, 1960.

u položaju međusobne kompeticije, vjerojatno bi njihov interes za takve usluge bio znan.

Jedan zanimljiv sklop konsekvenci tiče se ocjenjivanja, kriterija i diploma.

Ocjenjivanje u samoupravnom sistemu ne bi više moglo imati isključivo represivnu funkciju, tj. ulogu prijetnje negativnim posljedicama za slučaj da se učenik dovoljno ne trudi, kako to najčešće ima danas. Korisnici (učenci a posebno roditelji) bili bi zbog financijskih i životnih razloga znatno više zainteresirani da obrazovni proces iskoriste do maksimuma, tj. za to da polaznici zaista nauče ono za što su se odlučili. Konsekventno, teret motiviranja učenika znatno bi manje morao počivati na prijetnji negativnim ocjenama. Vjerojatno bi stoga ocjenjivanje u većoj mjeri vršilo funkcije praćenja i fiksiranja rezultata dok bi njegova funkcija krajnjeg (a često i jedinog) sredstva kojim se učenici potiču na rad, oslabila.

Što se tiče kriterija ocjenjivanja, oni bi mogli postati raznolikiji nego što su to danas. Možemo očekivati da bi »bolje« obrazovne organizacije postavljale strože kriterije, dok bi kriteriji slabijih obrazovnih organizacija bili osjetljivo blaži. Moguće je čak da u nekim organizacijama dođe do znatno oštrijih kriterija nego što je danas uopće zamislivo. Bit će to, između ostaloga, pitanje reputacije, odnosno borbe za veći broj talentiranih učenika i polaznika iz »viših« slojeva, čiji će roditelji po svoj prilici vršiti pritisak u tom smjeru. Sve će to naravno zavisiti od stupnja kompeticije koja će se razviti kao i o tome kakav će smjer ta kompeticija dobiti. Ako ona bude išla u pravcu što lakšeg »proguravanja« učenika kroz obrazovni proces, onda je moguće čak i to da se kriteriji spuste do porazne razine. No ako pravo na stjecanje obrazovanja bude bilo dobro koje se plaća i služi kao sredstvo za daljnju afirmaciju na radu i u društvu, onda teško može doći do takvih situacija. U najmanju ruku malo je vjerojatno da bi takva orijentacija prevagnula u većini školskih organizacija.

Zanimljive konsekvence moguće je predvidjeti u pogledu uloge i značenja diploma. Danas je značenje diploma ambivalentno: s jedne strane to je samo komad papira za koji nije poznato što znači u pogledu znanja i sposobnosti njenog posjednika. S druge strane to je u mnogim radnim situacijama filter, kojim se vrši primarna selekcija kandidata. Nitko ne može obavljati posao liječnika bez diplome medicinskog fakulteta. Ali istovremeno, ta diploma ne garantira da će netko biti dobar liječnik. U situaciji znatno veće raznolikosti obrazovnih procesa, radne će organizacije prije zapošljavanja nekog čovjeka morati malo detaljnije proučiti što se iza određene diplome krije. To proučavanje može ići u dva pravca: u pravcu ispitivanja sposobnosti i znanja kandidata u samoj radnoj organizaciji (npr. testiranjem ili intervjuiranjem) ili u pravcu proučavanja programa i škole koju je kandidat pohađao. Ovaj drugi put predstavlja za nas stanovitu novost. Tada zapravo di-

ploma ponovno stječe svoj pravi smisao. Znat će se npr. na temelju poznavanja karaktera i stila rada neke škole da njezini svršeni učenici imaju takvo i takvo znanje, takve i takve sposobnosti i takve i takve osobine ličnosti. Moglo bi se dakle reći da će nastupiti djelomična revalorizacija diplome kao indikatora znanja i sposobnosti. Razumije se da će diplome i dalje zadržati svoju ulogu primarnog selektora barem za neke struke.

Odnosi između nastavnika i učenika mogli bi također doživjeti stanovite promjene. Možemo svakako kod većine učenika očekivati pozitivniji odnos prema učenju i prema obrazovanju uopće. To bi moralo rezultirati iz činjenice što sada roditelji direktno ulažu određene svote u obrazovanje svoje djece pa su potaknuti na maksimalni efekat tih sredstava, a također i iz činjenice da će doći do mnogo jasnije i direktnije veze između odabranog obrazovanja i budućeg profesionalnog i životnog uspjeha učenika. U mnogim obrazovnim situacijama (posebno u onima koje pružaju stručno obrazovanje), vjerojatno će učenje u znatno većoj mjeri postati »stvar učenika«, dok će nastavnici nešto više dobiti ulogu voditelja i pomagača te učeničke samoaktivnosti.

Paralelno sa svime ovime, moralo bi doći i do promjena u odnosu između nastavnika i roditelja. Naime, roditelji neće više biti samo zainteresirani za ocjene svoje djece, već i za sadržaje koje njihova djeca uče kao i za to da li su ih zaista savladala. Danas su roditelji s te strane više negativno nego pozitivno motivirani: protestiraju kada je, npr., neki predmet pretežak pa kviri »uspjeh« djeteta. Sada bi se moglo desiti da se roditelji i te kako interesiraju za nastavne programe, a posebno za njihovu funkcionalnost s obzirom na ciljeve koje postavljaju obrazovanju svoje djece. Tamo gdje su nastavni programi suviše »mršavi« moglo bi čak doći i do zahtjeva za njihovim proširivanjem. Vjerojatno će na tom području doći do mnogo prisnije suradnje između nastavnika i roditelja. Roditelji će htjeti da sudjeluju u aktivnostima čiji bi cilj bio usklađivanje rada škole s njihovim potrebama i željama.

Sigurno je da se na relaciji korisnik — škola, mora javiti potreba za organiziranim, kolektivnim nastupanjem zainteresiranih korisnika (prvenstveno roditelja). Možda će ta potreba dovesti do spontanog stvaranja različitih roditeljskih savjeta i sličnih tijela koja bi vršila interesnu artikulaciju i agregaciju. Moguće je također i pravnom normom predvidjeti formiranje takvih tijela. Što se tiče zaštite općih interesa (na razini općine i dalje) postoje već danas kulturno-prosvjetna vijeća s odgovarajućim djelokrugom rada. Od postojećih institucija svakako bi trebalo temeljito razmotriti funkcije i orijentacije zajednica obrazovanja, za koje postoji ozbiljna sumnja da su samo još jedna pasivna birokratska organizacija za diobu raspoloživih sredstava i ništa više. Očito je da ih kao takve ne možemo željeti, pogotovo ne u novom stvarno samoupravnom sistemu.

Kompenzatorne mjere

Lako je moguće da ova analiza nije ispravno dijagnosticirala neke od konsekvenci samoupravnog modela u prosvjeti, a jednako je tako moguće da su neke od važnih posljedica jednostavno izbjegle našoj pažnji. S obzirom na činjenicu da je to, koliko nam je poznato, prvo pokušaj te vrste u nas, ne bi to bilo nikakvo čudo. No to samo znači da problem, ukoliko se smatra značajnim, treba dalje analizirati i proučavati, kako bi se došlo do potpunije i preciznije slike. To je jedini poznati način koji može dati podlogu za racionalne odluke na bilo kojem području.

U toku izlaganja više puta smo spomenuli da je za neke od predvidivih negativnih konsekvenci (disfunkcija), moguće uvesti kompenzatorne mjere. Iako to zapravo ne bi trebao biti integralni dio ovakve jedne rasprave, ipak ćemo nekoliko redaka posvetiti i tome pitanju.

Prva kompenzatorna mjera imala bi se, po našem sudu, ticati osnovnog školstva. Smijemo li dopustiti da i osnovno obrazovanje bude stvar slobodnog odlučivanja roditelja i nastavnika? Jer, ne zaboravimo, riječ je ovdje o stjecanju temeljnih vještina (čitanja, pisanja, računanja) i temeljnih znanja i navika, bez kojih svaki daljnji napredak pa i svako daljnje obrazovanje nije moguće zamisliti. Kad bi se radilo o velikim naseljima, u kojima ima više osnovnih škola (ili je barem moguće osnovati više takvih škola), taj bi se dio obrazovanja velikim dijelom mogao staviti u jednaku situaciju s ostalim obrazovnim djelatnostima. No kad je riječ o malim naseljima, u kojima bi se kod primjene samoupravnog modela mogli naći mahom slabiji nastavnici, a pored toga i roditelji s vrlo niskim obrazovnim aspiracijama, onda bi dio mlade generacije iz tih sredina zaista mogao ostati prikraćen. Stoga bi se na području osnovnog obrazovanja mogla uvesti centralna regulacija mreže škola, trajanja školovanja, programa, kriterija uspjeha a naravno i centralna raspodjela prosvjetnih kadrova. Ali tada budimo na čistu: riječ je o centraliziranom a potom očito i budžetskom sistemu koji je onda najbolje i organizirati prema principima klasične hijerarhijske organizacije. U takvom sistemu onda ne treba očekivati da će moguće polovične samoupravne mjere, uz odsustvo tržišnih mehanizama, davati neke naročite rezultate na području razvoja stvarnog samoupravljanja.

U tom dijelu školstva morali bismo se onda vratiti na klasični oblik čvrste, centralizirane inspekcijske službe. Zadatak te službe bio bi da osigura realizaciju planiranog nivoa obrazovanja. Za taj dio školstva, mogla bi se onda organizirati i posebna prosvjetno-pedagoška služba koja bi pružala pedagošku pomoć nastavnicima tamo gdje bi to bilo potrebno. Čini se već sada da bi svakako trebalo izbjeći personalnu identifikaciju između funkcije kontrole i funkcije pedagoške pomoći, kako je to nekad bilo.

Odmah je jasno da u takvom sistemu osnovnog školstva ne bi moglo biti ni govora o samostalnom financiranju od strane pojedinih općina. Zbog osiguranja ujednačenog nivoa moralo bi se to školstvo financirati iz centralnih republičkih fondova koji bi osiguravali jednaka sredstva svim školama.⁴⁾

Druga bi kompenzatorna mjera imala za cilj da umanjuje diferencirajuće efekte samoupravnog školskog sistema. Vidjeli smo da nekoliko konsekvenci ovog modela vodi prema ukrućivanju postojećih razlika među slojevima, pa čak i do njihova privremenog pojačavanja. Ta bi se disfunkcija mogla u nekoj mjeri ublažiti pogodnim sistemom stipendiranja ili kreditiranja učenika koji potječu iz porodica s nedovoljnim sredstvima za školovanje svoje djece. Stipendije bi se davale iz različitih općinskih i republičkih fondova a mogle bi ih davati i pojedine radne organizacije, uključujući tu i prosvjetne radne organizacije. Uvjeti za njihovo dobivanje morali bi biti jasno određeni i za sve interesente potpuno jednaki. Na tom području ima i iskustava (npr. kreditiranje studenata). Svakako ne treba dopustiti da se ta mjera, koje je cilj kompenzacija slojnih razlika, iskoristi za njihovo daljnje produbljavanje.

Vidjeli smo, međutim, da pored čistog financijskog momenta, na razlike u stvarnim mogućnostima školovanja djeluju još i obrazovne aspiracije roditelja i učenika. Kod jednih i drugih riječ je ne samo o želji za određenim obrazovanjem, nego i o kompleksu stavova i ponašanja prema kulturi i obrazovanju uopće. Izgleda, barem prema nekim vanjskim istraživanjima, da učenici iz »nižih« slojeva već u početku svoga školovanja pokazuju slabiji afinitet za sadržaje koje im nudi škola a također nisu u stanju da premoste socijalnu distancu između sebe i nastavnika. Taj početni nedostatak, sadašnja škola izgleda, malo ili nimalo kompenzira, kako zbog čitave njene usmjerenosti tako i zbog toga što se neadekvatni stavovi nastavnika dadu lako racionalizirati prizivanjem »čvrstih« argumenata kao što su »sposobnosti«, »talenti« i »interesi« samih učenika. Ako su te sposobnosti i interesi slabi, nastavnik naravno ima puno opravdanje da takvim učenicima posveti relativno malu pažnju, svakako manju nego onima »talentiranima«. A »talentirani« učenici, gotovo je nepotrebno naglašavati, često su upravo višeg socioekonomskog porijekla. Stvara se na taj način krug koji samo pojačava početni hendikep učenika koji su startali s niže osnovice.

Upravo bi rješenje pitanja osnovnog obrazovanja, na način kako smo to maločas prikazali, moglo ublažiti tu situaciju. Naime nastavnici u takvoj školi, uz adekvatnu psihološku i pedagošku pripremu, a isto tako i uz poticanje od strane inspekcije i peda-

4) Nepovoljan utisak što ga na nas ostavlja prigovor samoupravnom modelu da će on dovesti do nejednakosti među učenicima u pogledu obrazovnih mogućnosti, uveliko je oslabljen činjenicom da su takve nejednakosti rasprostranjena činjenica dana, i to upravo zbog lokalnog sistema financiranja pojedinih škola.

goške službe, mogli bi poduzeti niz mjera koje bi u nekom stupnju nadoknadile zaostajanje učenika »nižeg« porijekla. Ovo bi naročito vrijedilo za slučaj kada se radi o stvarno prirodno talentiranim učenicima. Pored ostalih koristi, iz toga bi proizašlo i bolje iskorištavanje nacionalnih resursa talenta.

Vjerojatno bi se moglo govoriti i o drugim kompenzatornim mjerama, no za sada se čini i ovo dovoljnim. Svakako, kompenzatorne mjere ne smiju prijeći granicu iznad koje bitno mijenjaju samoupravni karakter predloženog modela.

Na kraju ćemo još jednom istaknuti: cilj napisa bio je da se omogući jedna temeljita i prije svega racionalna diskusija o pitanjima stvarnog samoupravljanja u obrazovnim djelatnostima, diskusija koja bi, što je moguće manje bila opterećena starim predrasudama i starim emotivnim načinom mišljenja, dakle diskusija koja bi omogućila sagledavanje stvarnih dobitaka i gubitaka, pa time i donošenje razumnih odluka.

SELFGOVERNMENT IN SCHOOLS Conditions and consequences

S U M M A R Y

The problem of the true selfgovernment in schools has not been seriously treated up to this day. To introduce a true selfgovernment in schools we would need to put into effect the following three conditions:

first, the possibility that teachers found and organize educational processes and organizations without interference from any quarters,

second, that the users of education (pupils, students and their parents) directly finance their own schooling and

third, that users have right to choose an education which they want (and complementary, that teachers can contact and offer the educational programs for which they suppose there will be some interest among users).

Such a, truly selfgovernmental model of educational activities is today put into practice only partly. One of the chief obstacles for its clear envisioning (not to speak of its full realization in the practice), is based on the special treatment of education by the side of the public and even by the side of teachers. For them it is a kind of a »sacred thing«. So, if we want to discuss the matters more rationally, we shall first to have »put it down« into a »mundane« space in which we can coolheadedly search for consequences of such a model.

The rest of the present article is devoted to an analysis of these consequences. They are surveyed from the standpoint of varied groups of users of education, from the standpoint of the level of general knowledge and general culture of the nation, from the standpoint of the teachers (namely, their interests and their behavior) and finally, from the standpoint of the educational processes proper.

Such an analysis shows that there are several negative consequences, among which there looms large a danger of enlargement of existing educational differences among the strata. But the danger may vanish in the next phase of the model application, when general education gets, just because of the mentioned enlargement of differences, the status of a means for social climbing, which makes it desirable exactly for the lower strata. In that way, the general education will probably be re-evaluated in a positive direction.

One of the chief positive consequences may be a considerable betterment of the elasticity of educational processes, i.e. their greater responsiveness toward the demands of the users and or productive enterprises. It is a matter of general knowledge that today the elasticity is almost nil, and that just because of that, we need a new school reform every few years.

As to the negative consequences, it is possible to introduce several compensatory measures, among which a special treatment of the elementary schools (which could be put under the surveillance of the state and financed from the central funds) and the financial aid for the talented pupils and students, whose parents are not capable to pay for their schooling.